

STUDIA RUDOLPHINA

Bulletin Centra pro výzkum umění a kultury doby Rudolfa II.
Bulletin of the Research Center for Visual Arts and Culture
in the Age of Rudolf II

5

2005

ARTEFACTUM

Ústav dějin umění, Akademie věd České republiky / Institute of Art History, Academy of Sciences of the Czech Republic

STUDIA RUDOLPHINA

Centrum pro výzkum umění a kultury doby Rudolfa II. /
Research Center for Visual Arts and Culture in the Age of Rudolf II

Beket Bukovinská (vedoucí centra / head), Lubomír Konečný, Ivan P. Muchka, Ivo Purš,
Jaroslava Hausenblasová, Michal Šroněk, Sylva Dobalová (asistentka / assistant)

The Center launched its activities in January 2000, as a part of the Institute of Art History of the Academy of Sciences of the Czech Republic in Prague. It fosters and carries out research projects focused on art and culture in the age of Rudolf II (with occasional overlaps reaching to ca. 1520 or ca. 1620), and accordingly to this mission, it organizes lectures on Rudolfine topics, keeps a specialized library and collects pertinent visual and verbal documentation. Once a year, the Center publishes the Studia Rudolphina bulletin. Its electronic version is available at: www.udu.cas.cz/rudolphina. Orders for back issues should be sent to the bellow address.

Ústav dějin umění Akademie věd České republiky /
Institute of Art History, Academy of Sciences of the Czech Republic,
Husova 4, 110 00 Praha 1
Návštěvy po předběžné dohodě / Visits by appointment
tel.: 221 183 564, 222 220 730, fax: 222 221 654
e-mail: bukovinska@udu.cas.cz, dobalova@udu.cas.cz
www.udu.cas.cz/rudolphina

STUDIA RUDOLPHINA 5

Bulletin Centra pro výzkum umění a kultury doby Rudolfa II. /
Bulletin of the Research Center for Visual Arts and Culture in the Age of Rudolf II

Editoři / Editors: LUBOMÍR KONEČNÝ & BEKET BUKOVINSKÁ

Redakční rada / Advisory Board: ELIŠKA FUČÍKOVÁ (Kancelář Senátu České Republiky / Office of the Senat of the Czech Republic), DOROTHY LIMOUZE (St. Lawrence University, Canton, NY), SERGIUSZ MICHALSKI (Eberhard-Karls-Universität, Tübingen), JÜRGEN ZIMMER (Berlin)

Techničtí editoři / Technical editors: IVAN P. MUCHKA & IVO PURŠ

Asistentka / Editorial assistant: SYLVA DOBALOVÁ

Vydává / Published by ARTEFACTUM
Ústav dějin umění AV ČR / Institute of Art History, ASCR
Praha 2005
ISBN 80-86890-02-3

OBSAH / TABLE OF CONTENTS

Editorial	5
-----------	---

ČLÁNKY / ARTICLES

Joaneath Spicer The Role of “Invention” in Art and Science at the Court of Rudolf II	7
Andrea Bubenik The Art of Albrecht Dürer in the Context of the Court of Rudolf II	17

PRIMA IDEA: POZNÁMKY A KOMENTÁŘE / NOTES AND COMMENTS

Thomas DaCosta Kaufmann The Dating of Arcimboldo’s First Composite Heads	28
Blanka Ernest-Martinec und Hessel Miedema Der Majestätsbrief Rudolfs II. für die Prager Maler vom 27. April 1595 und seine Implikationen rund um den Begriff <i>Kunst</i>	33
Sylva Dobalová Tři alba Hanse Puechfeldnera aneb „Vo trávnících královských a jiných osvícených a bohatých pánuov“	40
Ivo Purš a Jaroslava Hausenblasová Kontakty Michaela Maiera s Rudolfem II. v Praze roku 1609	51
Josef Smolka Rudolf II. und die Mondbeobachtung	65
Beket Bukovinská <i>Stravederi</i> oder Fernrohre in der Kunstkammer Rudolfs II.	75
Lubomír Konečný Nochmals zu <i>Laokoon</i> des Adriaen de Vries für Albrecht von Waldstein	77

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Lubomír Konečný Albrecht von Waldstein, His Buildings, and His Artists: A Bibliography	80
Činnost Centra v roce 2004 / Activities of the Center in 2004	87

KONTAKTY MICHAELA MAIERA S RUDOLFEM II. V PRAZE ROKU 1609

IVO PURŠ

JAROSLAVA HAUSENBLASOVÁ

Die Kontakte Michael Maiers mit Rudolf II. in Prag im Jahre 1609: Die vorliegende Studie soll zum besseren Verständnis der Beziehungen Michael Maiers (1569–1622) zum Prager Hof und zu Kaiser Rudolf II. beitragen. Die Ausführungen stützen sich auf die Interpretation von Dokumenten, die mit diesen Kontakten zusammenhängen. Dem Dienstbrief vom 19.9.1609 zufolge wurde Maier zum kaiserlichen Diener ernannt, jedoch ohne nähere Spezifizierung seines Dienstes. Da im Text nicht erwähnt ist, dass zu seinen Pflichten auch die ärztliche Pflege des Kaisers gehörte, ist davon auszugehen, dass er die Stelle eines kaiserlichen Leibarztes nicht innehatte. Am 29.9.1609 wurde Maier vom Kaiser nobilitiert und bekam den Titel *comes palatinus* verliehen. Diese Tatsache war für Maier vor allem aus gesellschaftlichen Gründen sehr wichtig. Außerdem berechtigte ihn dieser Titel auch zu wichtigen juristischen Handlungen, die meistens für ihn auch finanziell interessant sein konnten. Wie aber aus dem weiteren Verlauf seines Lebens zu ersehen ist, gelang es ihm nicht, die Möglichkeiten, die sich aus diesem Privilegium ergaben, für sich zu nutzen: er litt finanziellen Mangel. Im Hinblick auf seine alchimistisch-medizinischen Interessen ist zweifellos die Beschreibung seines Wappens, zu dem auch eine farbige Illustration erhalten ist, der bedeutendste Bestandteil des Privilegiums. Die Illustration ist zwar künstlerisch nicht bedeutend, aber zusammen mit der Beschreibung trägt sie zu einer genaueren Analyse der Ikonografie des Wappens bei, die – was im heraldischen Kontext sehr selten ist – nicht nur von der alchimistischen Thematik ausgeht, sondern auch von Meiers symbolischen Auslegung seines Lebens.

Mimořádný zájem, jenž je v poslední době věnován osobnosti lékaře a alchymisty Michaela Maiera (1569–1622), přispěl nejen k podstatnému prohloubení našich znalostí o jeho životě a díle, ale významně ovlivnil i náměty a směry, jimiž se bádání může dále vyvíjet. Jsou to především práce Karin Figaly a Ulricha Neumanna z devadesátých let minulého století,¹ vycházející z objevu nových pramenů, které přinesly zásadní poznatky; na ně navazuje i tato stať, stejně jako na další významná díla Erika Leibgutha a Herewarda

Tiltona.² Malá pozornost byla dosud věnována pražské epizodě Maierova života, při níž tento lékař navázal těsné kontakty nejen s dvorským kulturním okruhem kolem Rudolfa II., ale dokonce i s císařem samotným. Naším cílem je přispět k lepšímu pochopení okolností Maierova pobytu v Praze a pokusit se interpretovat dokumenty, které se k němu váží. Tento výzkum otevírá cestu ke zkoumání významu pražského pobytu nejen pro Maierův další osobní a především vědecký vývoj, ale i pro rudolfínskou kulturu, do jejíhož rámce je Maier tradičně a plným právem zařazován.

Michael Maier se narodil pravděpodobně v létě roku 1569 v Kielu v Holštýnsku.³ Jeho otec Peter Meier († kol. 1582) se zabýval výrobou perlových a zlatých výšivek a byl ve službách šlesvicko-holštýnského místodržícího Heinricha von Rantzau (1526–1598). V únoru 1587 započal Maier studium na univerzitě v Rostocku, kde se věnoval především studiu fyziky, matematiky, logiky, astronomie a medicíny. V roce 1592 jej nacházíme ve Frankfurtu nad Odrou, kde na artistické fakultě zdejší univerzity složil v říjnu magisterskou zkoušku obhajobou pojednání o „vnitřních smyslech“ (*Theses de sensibus internis*).⁴ Poté zůstal ještě jeden rok ve Frankfurtu nad Odrou a roku 1594 se vrátil domů do Kielu, kde podle vlastních slov začíná se systematickými chymiatrickými experimenty.⁵ Na jaře roku 1595 odcestoval do pobaltských zemí, aby se seznámil s tamními léky a jejich výchozími materiemi. Jeho cesta dále směřovala do Itálie, kde se v prosinci zapsal na univerzitu v Padově, a ještě v témže roce zde získal titul *poeta laureatus*. Následujícího roku odcestoval do Basileje a začal studovat na tamní univerzitě. V říjnu 1596 zde vydal svou dizertaci na téma epilepsie, kterou obhájil u Caspara Bauhina (1560–1624) a získal titul *doctor utriusque medicinae*. V té době pobýval na univerzitě v Basileji také český lékař Matyáš Borbonius, který si do svého deníku zaznamenal k 4. listopadu 1596 (starého počtu) Maierovu promoci.⁶ Roku 1598 se Maier znovu vydal do Pobaltí, a sice do Gdaňska,⁷ kde již jednou působil. Tam vstoupil do služby u neznámého zámožného muže, který trpěl neurotickým

astmatem (*morbus hypochondriacus*) a společně s Maierem prováděl chymiatrické experimenty. Maierův zájem o alchymii byl právě v této době mimořádně zintenzivněn zkušeností se zázračným vyléčením jeho mecenáše, jehož byl spolu s několika kolegy svědkem. Pacient se zotavil po požití pouhých dvou dávek žlutavého prášku, který jeho majitel údajně získal od urozeného anglického cestovatele. Pravděpodobně šlo o anglické pitné zlato (*aurum potabile*). Po návratu do Kielu roku 1601 si Maier zařídil spolu s nevlastním bratrem soukromou laboratoř. O Velikonocích 1604 započal práce na Velkém Díle^{7a} a v průběhu následujícího roku a půl vyrobil „pravý univerzální lék živě žluté barvy“, který použil pro „lčení mnohých nemocí“. Další dva roky se pak bezúspěšně pokoušel o realizaci čtvrté, závěrečné fáze *Opus Magnum*.⁸

Asi v polovině roku 1608 opustil Maier znovu svou holštýnskou vlast a přišel do Prahy, aby se ucházel o přízeň císaře Rudolfa II., u něhož doufal nalézt morální i materiální podporu pro dokončení prací na Velkém Díle. On sám popisuje důvody, které jej do císařského sídla přivedly, v dopise knížeti Augustovi z Anhaltu ze 14. srpna 1610 psaném z Lipska; v té době se pražská epizoda jeho života pravděpodobně již uzavřela.⁹ Kromě přijetí u císaře, proslulého podporou věd a umění, chtěl prý především vstoupit v kontakt s mnohými alchymisty a lékaři, kteří v té době v Praze pobývali, a navázat s nimi spolupráci. Je dále známo, že důvěru císaře chtěl získat pomocí léku, jenž se mu podařilo vyrobit, který však ještě nebyl finálním výsledkem zamýšleného Velkého Díla.¹⁰ Přijetí u císaře se mu nepodařilo dosáhnout, a tak se Maier asi počátkem roku 1609 z Prahy vzdálil, aby se obrátil na „jistého“ knížete, vysoce postavenou osobnost – mohlo jít o Kristiána z Anhaltu, Heinricha Julia Brunšvického, nebo Petra Voka z Rožmberka – a jejím přičiněním se konečně audience dočkal.¹¹ Po navázání osobního kontaktu, kdy údajně Rudolfovi věnoval část „univerzálního léku“,¹² ho císař jmenoval 19. září 1609 svým služebním. O deset dní později byl Maier nobilitován a současně mu byl udělen titul palatýna (*comes palatinus*).

Maier v Praze též vytiskl dvě své knihy, do nedávné doby neznámé. První z nich je *De medicina regia & vere heroica, Coelidonia*,¹³ jež byla podle šifrovaného údaje na rubu titulního listu vydána v červenci 1609 v Praze.¹⁴ V její první části líčí Maier svůj život jako složitou cestu za alchymistickým poznáním, jež pro něj měla významné symbolické přesahy; druhou a třetí část tvoří výklady o teorii a praxi jeho alchymistické laborace. Ve své pozdější práci na tento spis odkazuje jen v knize *Viatorium, hoc est, de montibus planetarum septem seu metallorum* (Oppenheimii 1618). Maier v Praze vydal i navazující drobný tisk *Hymnosophia, seu Meditatio laudis divinae, pro Coelidonia medicina mystica Voarchodumica, pie institua* (s. l., s. a.), soubor čtyřiceti básní chválících Boha za „mystický lék“, jehož je dárce. Přestože Maier své pražské tisky nededikoval přímo císaři, ale „osvíceným mecenášům chymické pravdy“,¹⁵ lze předpokládat, že i tyto práce sehrály svou roli při jeho povýšení, stejně jako ústní sdělení o „hermetickém léku a tinktuře mudrců“, jež Maier sliboval Rudolfovi v dopise se žádostí o udělení erbu (viz níže).

Přesto však zůstává pobyt lékaře a alchymisty Michaela Maiera v Praze stále nejasný. Nezdopovězené otázky vyvolává nejen vlastní průběh jeho pobytu a události, které se během něj odehrály, ale také okolnosti jeho příchodu do Prahy a posléze opuštění císařské rezidence. Jako mimořádně důležité se pak jeví především objasnění role, kterou hrál Maier v prostředí císařského dvora, kde je mu přisuzována funkce Rudolfova osobního či dvorního lékaře.¹⁶

Podle nejnovějšího názoru Erika Leibengutha je Maierův pobyt v Praze v dosavadní literatuře značně přeceněn.¹⁷ S tím nelze než souhlasit, resp. je třeba říci, že dosavadní obecně přejímaný názor na tuto část Maierova života je zatížen domněnkami i omyly, pramenícími ze starší literatury. Tím ovšem nemá být řečeno, že by tato epizoda Maierova života byla nevýznamná a pro badatele nezajímavá. Právě naopak, díky její demýtizaci se objevují reálné kontury Maierovy osobnosti jako badatele, který jde cílevědomě za svým vědeckým

a hermetickým ideálem, přestože spíše než na rúžích má často ustláno na trnech.

Jak uvádí Maier v již citovaném pozdějším dopise Augustovi z Anhaltu z 14. srpna 1610, přerušil na přelomu let 1608 a 1609 na delší dobu pobyt v Praze, neboť brzo zpozoroval, že císař se „zabývá jinými záležitostmi“.¹⁸ Ať již to byly záležitosti politické, v souvislosti s jeho mocenským sporem s bratrem Matyášem či s českými stavy, stupňujícími v té době své úsilí o vydání Majestátu náboženských svobod, nebo aféra kolem smrti lékaře a alchymisty Oswalda Crolla (listopad 1608), jehož pozůstalost se císař snažil získat,¹⁹ audience u Rudolfa II. se mu dosáhnout nepodařilo. Ke vstupu do císařových komnat mu nepomohl ani traktát *Von der waren weisse und ardt der tingirung*, a zdá se, že se tento Maierův spisek dokonce k císaři s největší pravděpodobností nikdy nedostal.²⁰ Proto se Maier podle dopisu již před rokem a půl (tedy zhruba na přelomu let 1608–1609) obrátil na „jistá“ říšská knížata. Jak vyplývá z kontextu, hledal bezpochyby pomoc u Augustova nevlastního bratra Kristiána z Anhaltu, politického vůdce Unie, od něhož měl podle vlastních slov obdržet různé písemnosti i s pečeti.²¹ Podle názoru Erika Leibengutha ukazují na Kristiánovo přispění v této věci i slova z dedikace Maierova spisu *Viatorium* (1618),²² přičemž podle téhož autora mohl spojení Maiera s Kristiánem zprostředkovat ještě na sklonku svého života Oswald Croll.²³

Teprve po návratu od Kristiána z Anhaltu (?) s obdrženými doporučujícími písemnostmi (tedy nejpozději uprostřed roku 1609) se Maierovi podařilo proniknout k císaři, který jej krátce nato jmenoval svým služebníkem a udělil mu titul *comes palatinus*. To mohlo nastat teprve tehdy, když vztahy mezi Kristiánem a císařem již byly po aféře kolem Crollovy smrti, při níž vyšla najevo Anhaltova protihabsbursky orientovaná konspirativní činnost, urovnány.²⁴ Není jistě náhodou, že Maierův pražský tisk *De medicina regia & vere heroica, Coelidonia* nese datum 7. července 1609, tedy spadá právě do období, kdy se Maierovy šance na přijetí u Rudolfa II. zvyšovaly.

Zdá se, že během pražského pobytu stál Maierovi nejbliže právě Oswald Croll nejen odborně, ale zřejmě také společensky. Mohl to být on, kdo se Maiera v Praze ujal a během poměrně krátké doby, tj. do své smrti (od léta do listopadu 1608) s ním mohl spolupracovat a uvést jej do pražského vědecko-uměleckého prostředí, a dokonce se vnučuje i domněnka, že po Crollově smrti to mohl být právě Maier, kdo na krátký čas převzal jeho úlohu diplomata či spíše zprostředkovatele mezi českou stavovskou obcí a Kristiánem z Anhaltu.

MAIEROVO JMENOVÁNÍ CÍSAŘSKÝM SLUŽEBNÍKEM A JEHO NOBILITACE

Další důležitou otázkou, na kterou dosud nebyla nalezena odpověď a jejímuž řešení se většina badatelů vyhýbá uváděním stereotypních výkladů, je problém Maierova vlastního pobytu na dvoře Rudolfa II. a jeho jmenování do funkce císařova osobního lékaře. Většina interpretací vychází ze skutečnosti, že Maier sám se později, tj. po odchodu z Prahy, označoval jako císařský dvořan či dokonce císařův osobní lékař. Pro posouzení skutečnosti, zda Maier byl vskutku členem císařského dvora, jestli byl Rudolfem II. přijat do služby jako lékař či „pouhý“ dvořan, či zda jen náležel ke kulturnímu okruhu, který tento panovník kolem sebe shromáždil, je třeba si především uvědomit, že panovnícký dvůr byla instituce s jasně definovanou strukturou a funkcemi. Na základě dostupných pramenů pak lze také určit – i když jen přibližně – její personální složení. Císařský dvůr měl, stejně jako ostatní panovnícké dvory na prahu raného novověku, kromě dalších funkcí především roli politicko-správní, reprezentační a obslužnou.²⁵ Lidé, kteří císaře obsluhovali, dbali na jeho osobní pohodlí, starali se o jeho zdravotní stav nebo uspokojovali jeho kulturní či intelektuální potřeby, byli nejčastěji zaměstnanci dvorského oddílu, zvaného osobní komora (*Leibkammer*) a patřili mezi ně i lékaři, lékárníci, ranhojiči a lazebníci. Z dochovaných seznamů dvora z let 1576–1612, které ukazují základní tendence vývoje neustále narůstajícího početního stavu, se dozvídáme, že měl-li Rudolf II. na svém dvoře na počátku své vlády v roce

1576 pouhé dva lékaře, v letech 1601–1612 pečovalo o jeho stále se zhoršující zdraví již pět až sedm lékařů. Jméno Michaela Maiera však mezi nimi nenacházíme.²⁶ Protože však se tyto seznamy dochovaly jen k některým rokům a navíc mnohdy ještě nezachycují skutečný (aktuální) personální stav dvora, byly při pátrání po stopách Michaela Maiera na císařském dvoře prohlédnuty také výplatní knihy dvora (Hofzahlamtsbücher), které zachycují všechny osoby, kterým byl vyplácen plat, ať již pravidelný měsíční, či pouze odměna za mimořádné služby, jež panovníkovi poskytly.²⁷ Ani zde se však rodák z Holštýnska nevyskytuje.²⁸

Evidenční a účetní prameny tedy jeho činnost u dvora Rudolfa II. nepotvrzují. Přesto však existují dokumenty, které přímo či zprostředkovaně naznačují, že Maier nejenže byl v kontaktu s císařem, ale také pro něj pracoval. Mezi ně patří především tzv. dienstbrief Michaela Maiera a dále spisy, které vznikly při přípravě jeho nobilitační listiny.

Dienstbrief, datovaný 19. září 1609, jehož opis se dochoval v říšských registrech v Haus-, Hof- und Staatsarchivu ve Vídni,²⁹ nás informuje o tom, že jeho císařský majestát

[...] milostivě shledali, povšimli si a zpozorovali počestnost, poctivost, obratnost, dobré mravy, ctnost a rozumnost, v nichž je [tento] počestný [muž] znalý a nám a Říši milý, věrný Michael Meierus, doktor lékařství a filozofie, známý, také jeho věrné, poslušné a ochotné služby, které on nám, sv. Říši a našemu chvályhodnému domu rakouskému chce nadále prokazovat [...] a tudíž s rozvážnou myslí, dobrou radou a správným vědomím jmenovaného Michaela Meyera jako našeho císařského služebníka milostivě přijímáme [...] a míníme, ustavujeme a chceme, aby Michael Meyer také nyní [a] nadále byl ostatními jako náš služebník uznáván, psán a ctěn. Také všechny pocty, exemption, svobody, prospěch, právo a oprávnění má mít, jimž se naši ostatní [služebníci] těší, je používají a užívají, od práva a zvyku nikým nebrá-

něno. Přece [však] má v našich službách a věcech, které my potřebujeme, věrně sloužit, náš užitek podporovat, škodám a újmám se vyvarovat a jinak vše to, co věrný služebník svému pánu povinen jest, má činit.³⁰

Právní pořízení bylo potvrzeno podpisy Leopolda von Stralendorfa, tajného rady a říšského vicekancléře, Johanna Barvitia, dvorního rady, a Kaspara Sartora, registrátora říšské dvorské kanceláře.

Podle dienstbriefu byl tedy Michael Maier jmenován císařským služebníkem, avšak bez bližší specifikace, v čem má jeho služba spočívat. Protože v textu není ani zmínka o tom, že by mezi jeho povinnosti měla patřit lékařská péče o císaře, je pravděpodobné, že Maier opravdu na toto místo přijat nebyl. Ostatně, jak bylo řečeno výše, pro císaře pracovalo v této době (v roce 1609) již nejméně pět lékařů a vzhledem k velké zadluženosti dvora, kdy mnozí dvořané těžko vymáhali svůj plat, by nebylo jistě jednoduché dalšího lékaře přijmout, ať již císaři sliboval cokoliv. Právě obecná formulace, podle níž byl Maier prostě přijat mezi císařovy služebníky, by naopak ukazovala na to, že tento lékař a učenec měl rozmnožit řadu dvořanů, kteří byli označováni v seznamech dvora jako „hofdiener“ a jejichž funkce byla většinou pouze čestná, mnohdy bezplatná – svým pobytem u dvora tak naplňovali pouze roli reprezentační. K jejich povinnostem patřilo např. doprovázet císaře na jeho cestách a vzbuzovat tak zdání početného dvora a tedy i mocného panovníka, jenž se tímto dvorem obklopoval.³¹ Tuto domněnku potvrzuje také sám Maier, když ve svém dopise Johannu Hartmannu Beyerovi z roku 1617 píše, že císař Rudolf II. „[...] jmenoval mě dvorním lékařem, ale přece takovým způsobem, že jsem zůstal samostatný a bez zaměstnání, takže jsem musel žít na vlastní náklady [...]“.“ V dopise dále uvádí, že mu císař „[...] propůjčil přehojná privilegia palatinátu. Po velkých nákladech vynaložených na tuto věc a poté, co jsem se z ní dlouho snažil získat prospěch, odcestoval jsem před sedmi lety z Prahy do Lipska [...]“.“³²

Otázkou však stále zůstává, zda Maier, který v přímých, tj. z činnosti dvora vzešlých pramenech jako jeho člen uváděn nebyl, se později k dvorské příslušnosti hlásil oprávněně, a proč. Přes uvedené výhrady se zdá, že odpověď na tuto otázku může být s největší pravděpodobností kladná. Maier byl jmenován císařským služebníkem, avšak nikoliv císařovým osobním lékařem. Je pravděpodobné, že pokud by se v císařově blízkosti zdržel déle a pokud by Prahu již v roce 1610 neopustil, jeho jméno by

1. Maierův erb na jeho portrétní rytině. *Atalanta fugiens (Oppenheimii 1617)*, s. 11

se v pramenech (tj. v seznamech dvora či ve výplatních knihách) pravděpodobně objevilo. Je proto zcela logické, že Maier sám sebe jako (bývalého) císařova dvořana označuje. Pobyt u dvora a služba panovníkovi byly samozřejmě v této době tou nejlepší vizitkou a doporučením každého uchazeče o další službu a podporu pro svou práci a uvádění této skutečnosti bylo jistě určitým druhem reprezentace, tak jako tomu bylo např. v případě nápisu na Maierově portrétní mědirytině (viz níže).

Císař však neoceníl Maierovy zásluhy jen tzv. dienstbriefem, který ho opravňoval hlásit se k Rudolfovu dvoru až do konce života. Neméně důležitá byla jeho nobilitace a udělení

titulu *comes palatinus* a erbu (obr. 1). Dopis Michaela Maiera, v němž císaře žádá o udělení privilegia používat erb a o povýšení do šlechtického stavu, se spolu s konceptem nobilitační listiny z 29. září 1609 dochoval v Allgemeines Verwaltungssarchiv ve Vídni.³³ Zatímco text Maierova dopisu je zajímavý především pro pochopení filozofické symboliky jeho erbu (viz dále), je znění nobilitační listiny důležité pro poznání mimořádného významu, jenž Maier pro císaře jistě měl. Císař v této listině udělil Maierovi erb a povýšil ho dědičně do šlechtického stavu. Tato skutečnost byla jistě důležitá především z prestižních důvodů – povyšovala majitele této listiny hlavně společensky. Kromě toho ale hodnost *comes palatinus*³⁴ umožňovala Maierovi činit důležité právní úkony, z nichž mnohé mu mohly zajistit i finanční prostředky. Císař Maierovi udělil tento titul pro jeho mimořádné zásluhy a schopnosti:

[...] Podle podrobného a důvěryhodného osvědčení jsi, Michaele Maiere, pocházející z čestného rodu, věnoval od nejútlejšího věku mimořádnou péči rozvoji charakteru, studiu věd a umění, následoval jsi společenství Múz a získal jsi bohatou kořist, totiž rozsáhlé vzdělání, znalost věcí, slavné jméno a pověst, a dokonce jsi si zasloužil jako nejvyšší hodnost vavříin, doktorát svobodných umění a doktorát na lékařské fakultě. Proto jsme zajisté nemohli opominout zaopatřit tě dokladem na znamení naší milosti. Proto jsme ze své vlastní vůle, z našeho vědomí, po důkladném zvážení, s pomocí Boží a z plnosti císařské moci tebe, řečeného Michaela Maiera, povýšili a učinili hrabětem Svätého lateránského paláce, našeho císařského dvora a říšské rady a udělili ti blahosklonně titul hrabě dvora; což osobně činíme [...].³⁵

Podle dalších ustanovení v listině měl Maier i jeho potomci právo v celé Římské říši ustanovovat veřejné notáře a řádné soudce,

veřejně přešetřovat a zkoušet záležitosti nemocných a trpících lidí a také mostů a cest, výše uvedené výroky a svědectví zveřejňovat, přezkušovat a ověřovat svou pečeti a činit vůbec stejné úkony, které přináležejí veřejným notářům. Dále byl oprávněn vydávat řády a stanovy různým bratrstvům a společenstvím, legitimovat nemanželské děti, či vůbec děti pocházející ze styku postrádajícího cti a počestnosti, takto legitimovaným navracet dědické právo, udělovat erb, nahrazovat poručníky a opatrovníky a navracet dobrou pověst těm, kteří o ni přišli. Uvedený přehled je pouze tím nejdůležitějším, k čemu získal Maier spolu s nobilitací a formálním přijetím za císařského služebníka právo. Jeho další životní osudy a především fakt, že se mu nedostávalo finančních prostředků, nasvědčují tomu, že neměl možnost získaná privilegia patřičným způsobem obrátit ve svůj prospěch.

SYMBOLIKA MAIEROVA ERBU

Z hlediska Maierových alchymisticko-lékařských zájmů je bezpochyby nejvýznamnější součástí nobilitační listiny popis jeho erbu (obr. 1), k němuž se dochovalo i dobové barevné vyobrazení (obr. 2),³⁶ jež sice není významné z uměleckého hlediska, ale spolu s popisem přispívá k přesnější analýze jeho ikonografie. Ta vychází – v heraldickém kontextu vzácně – jak z alchymistické symboliky, tak i z Maierova *curriculum vitae*. Popis erbu v nobilitační listině zní následovně:

[fol. 19r] Totiž štít, ve dvě kolmo podélně na dvě rovnocenné části rozdělený, kterážto pravá černá orla ve vzduchu letícího, bílého neb stříbrného, majícího řetězem zlatým připoutanou ropuchu žlutavé barvy, po zemi kráčející, levá pak bílá neb stříbrná, při spodku zelenavý peň s třemi větévkami vavřínovými, představují. Na štít položeny dvě spočívají přílby, otevřené neb mřežované, korunou zlatou, na ně položenou, ozdobené, kterážto první na pravé straně příkrývadly bílými a červenými, druhá pak na levé šafránovými a černými, z obou

stran kolem rozprostřenými (vlastně kolem létajícími) okrášlené. [fol. 19v] A z vrchu dále tohoto peň s větvičkami ve všem jako dole, pak onoho hrdlička své barvy, v zobáku zlatý prsten s velkým drahokamem, vynikají.³⁷

K návrhu erbu se dochoval cenný dokument, Maierův dopis císaři Rudolfovi II.,³⁸ v němž jej explicitně žádá o udělení figury

2. Erb Michaela Maiera,

Wappenbuch II, fol. 114 (Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv)

na levé³⁹ straně erbu: „Nejmilostivější císaři, jak říká Avicenna, pravý hermetický filosof ve své Porta Elementorum, orl, který letí vzduchem, a ropucha, jež leze po zemi, představují mistrovství⁴⁰; orlem měl na mysli létající část obecného živého stříbra a pozemskou kráčející ropuchou fixní díl země, z nichž obou společně vzniká hermetický lék a tinktura mudrců, jak potom s velkým potěšením obšírněji vysvětlím Vašemu Majestátu.“⁴¹ V následujícím textu Maier mj. žádá císaře, aby mu byly na erb dědičně dány dva helmy, jak je tomu zvykem u šlechticů v Rakousku.

Symbol orla spojeného s ropuchou Maier považoval bezpochyby za velice významný,

a patrně i výmluvný co se týče pochopení metafyzického principu, na němž bylo založeno působení jeho „chymických“ léků, neboť ve smyslově poutavé podobě artikuloval základní kánon hermetismu, lapidárně rozvedený v proslulé *Smaragdové desce* Herma Trismegista, tedy spojení sil „horních“ (nebeských či astrálních) a „dolních“, tedy skrytých v zemi, čili ve hmotě. Ve svém díle *Symbola aureae mensae* (1617) provází tímto symbolem vyobrazení Avicenny, který v něm představuje „vládce arabského národa“ a reprezentuje jeho alchymistické aspirace (obr. 3).⁴² Maier Avicennův symbol podrobně komentuje a rozvádí:

Orel letící vzduchem neznačí nic jiného než Lunu, neboli Junonu, Venuši a Beju; ta je zajisté prchavá a volatilní a na způsob orla neustále vylétá k samotným mrakům a vpouští si do očí sluneční paprsky. Tato matérie, ať již odkudkoli pochází, je milována sluncem, jehož světlo má ráda. Je to dáno tím, že slunce samo má svůj původ v živém stříbru, jehož je filosofický orel součástí. [...] O ropuše se soudí, že je protikladná vzduchu, neboť miluje protikladný živel, totiž zemi, po níž jediné si pomalu vykračuje; nikdy se nesvěřuje jinému živlu, svou přetěžkou hlavou hledíc k zemi. Z toho důvodu označuje filosofickou zemi, poněvadž nemůže létat, jsa pevná a tvrdá; pročež je základem a fundamentem zlatého domu, jenž má být nad ní zbudován. Kdyby tato země nebyla v díle, vzduch by odletěl a oheň by neměl potravu, ani voda jímadlo. Je čímsi na způsob nádoby obsahující ve svém břiše ostatní živly a udržuje je nejpevnějším poutem, které zabraňuje jejich vzájemnému oddělení. [...] Je to jakýsi Chaos v zemské formě, který se skrývá na utajených místech neboli ve studnách, odkud je třeba jej vytáhnout.⁴³

Srovnání popisu symbolického motivu orla a ropuchy v dopise císaři Rudolfovi II. a ve výše citovaném díle přesně ukazuje mno-

hotvárnost, ba přímo protéovský charakter jazyka alchymie, jehož cílem bylo paradoxně odhalovat i skrývat zároveň. Sám Maier tento rys vyjádřil v *Atalantě fugiens* velmi pregnantně:

Autoři hovoří ve svých spisech natolik rozličným způsobem, že hledači pravdy o cíli umění musejí takřka ztrácet naději v jeho objevení. Vždyť alegorické promluvy jsou samy o sobě obtížně pochopitelné a jsou příčinou mnoha zbloudění, a to obzvláště tehdy, pokud tatáž slova použijeme pro rozličné věci a různá slova pro tutéž věc. Pokud z nich chce někdo najít východisko, musí mít buď božské nadání, aby našel skrytou pravdu v takových temnotách, anebo musí mít nevyčerpatelnou plí a prostředky, aby na základě vlastní zkušenosti objevil, co je pravda a co nikoli.⁴⁴

3. *Avicennae Arabis symbolum. Symbola aureae mensae duodecim nationum* (Francofurti 1617), s. 192

Označoval-li orel podle Maierova dopisu Rudolfovi II. „létající část obecného živého stříbra“, což by mohlo být vykládáno například jako výpary rtuti, z druhého citátu vysvítá, že autor ve výkladu symboliky létajícího orla používá výrazu *rtuť* (*argentum vivum*, živé stříbro) pouze analogicky – nemá na mysli konkrétní chemický prvek, ale srovnává jeho smyslově vnímatelné vlastnosti, jeho „signa-

tury“, s určitými stavy proměn „filosofické“ látky utajovaného složení. Ta byla – mimo jiných postupů – zpracovávána pomocí destilací nebo sublimací, a tím „separována“ na dvě části (např. destilát a neoddestilovatelný zbytek), které byly obecně popisovány, přesněji řečeno alegorizovány, jako „duše“ a „tělo“, „samec“ a „samice“ či „matka“ a „dítě“ a následně opět spojovány. Maierova slova ze *Symbola aureae mensae*, podle nichž „slunce samo má svůj původ v živém stříbru, jehož je filosofický orel součástí“, přesně zapadají do kontextu této symboliky, v níž se jedna látka rodí z druhé.

Zmiňovaný extrémně amplifikační způsob výkladu v principu jednoduchého laboratorního postupu, lapidárně vyjadřovaného známou formulací „Solve et coagula“ (Rozpusť a sraž), výmluvně ilustrují i zdánlivě bizarní vazby, do nichž vstupuje v Maierově *Atalantě fugiens* symbol ropuchy, tvořící téma pátého emblému: „Přilož ropuchu k prsům ženy, aby ji napojila mlékem; žena poté zemře a ropucha mlékem ztlousne“, což Maier dále vysvětluje: „Ale aby někdo nepovažoval filosofy za tak kruté, že nařizují přiložit k ženě jedovatého plazu, je třeba vědět, že tato ropucha je plodem čili synem těžce ženy, jenž se narodil obludným způsobem. Proto má přirozené právo čerpat matčino mléko a být jím vyživován. To, že matka umírá, není z jeho zlé vůle, neboť nemohl matku otrávit, když byl součástí jejich vnitřnosti a až do porodu byl živěn její krví.“⁴⁵ Hledat za touto symbolikou psychologické symptomy by nebylo namístě, i když na druhé straně je nepopíratelné, že bez rozvinuté obrazotvornosti a schopnosti srovnávat a analogicky poměřovat běžně nespojitelné významy jí nelze porozumět. S tím i přirozeně souvisí zájem řady alchymistů o mýty a poezii, tak příznačný právě pro Michaela Maiera.

Významné místo v symbolice orla a ropuchy zaujímá řetěz, podle popisu erbu zlatý, jenž je spojuje. V obecné rovině hermetické symboliky souvisí se „zlatým homérským řetězem“, spojujícím nebe a zemi, resp. Boha a člověka,⁴⁶ jehož je zde zvláštním alchymistickým derivátem. Podle Tiltona je toto téma

ústředním námětem Maierova básnického díla *Hymnosophia, seu Meditatio Laudis Divinae*,⁴⁷ jež pochází právě z doby, kdy jeho autor spěl k nobilitaci a udělení erbu.⁴⁸ „Ve dvanáctém hymnu Maier popisuje makrokosmos jako svár čtyř protikladných živlů, skrze něž se těžší těla stávají lehčími a lehčí těžšími; podobně i člověk coby menší obdoba světa sestává ze čtyř protikladných štáv, z jejichž interakcí vznikají rozliční duchové.“⁴⁹ Jak Tilton dodává, tato korespondence je založena na představě, podle níž je jak člověk, tak i svět, podroben procesu destilace: „Maier nám předkládá obraz univerza, těla a alchymistické nádoby jako vzájemně propojené sítě kosmické sympatie a antipatie, v níž jsou destilováni stále jemnější a subtilnější duchové.“⁵⁰

Obrátíme nyní pozornost ke druhé figuře erbu, která je svým umístěním heraldicky vpravo na čestnějším místě. Lze říci, že v této figuře je velmi dovedně spojena alchymistická symbolika s aluzemi na Maierovo dosažené vzdělání a společenské postavení. Nejprve k prvnímu významovému okruhu: Tři výhonky na utátém „pni“ se vztahují k alchymistickým představám o povaze kovů. Podle nich jsou kovy ve svých přirozených ložiscích v zemi považovány za „živé“ a pomalu evolující, směřující k dosažení dokonalosti zlata, kterýmto proces alchymie „umělecky“ urychluje. Jsou-li vytěženy, tedy jakoby vytrženy ze svých přirozených „matrič“, jejich pozvolný vývoj ustává. Úkolem alchymie je tyto vytěžené kovy znovu probudit k jejich latentnímu životu, což bylo v rámci alchymistické laborace symbolicky spojováno se zelenou barvou a s obnovením činnosti přírody provázeným jarním rašením a pučením.⁵¹ V *Atalantě fugiens* je tento motiv připomenut pomocí pramene Hippokrené, jenž je zarostlý stále zeleným vavříkem – tím je naznačeno, že zmíněný pramen je coby univerzální rozpouštědlo schopen reinkrudovat kovy, tedy opět je učinit „syrovými“ a schopnými evoluce.⁵² Pro alchymisty byla v této souvislosti významná i báje o Apollónovi a Dafné, již dávali do souvislosti s bájí o Hyakinthovi.⁵³ A v neposlední řadě je třeba připomenout i důležitou funkci, kterou měl

vavříni coby rostlina zasvěcená Apollónovi – Pýthie měla v Delfách žvýkat listy vavřínu, když usedala na trojnožku.⁵⁴ Tento věštecký význam by motiv vavřínu spojoval s klenotem na levé straně erbu (viz níže).

Pro druhý, osobní okruh významů, je signifikantní nápis, který tvoří součást Maierovy portrétní rytiny, publikované ve třech jeho knihách⁵⁵ v rozmezí let 1617–1620 a který zní: „Tři tituly jsem získal ve školách, tři od císaře. Toto jediné mi zbývá: Abych mohl v Kristu dobře žít, a tak i zemřít. Michael Maier, hrabě císařské rady, atd., doktor filosofie a lékařství, císařský korunovaný básník, svobodný šlechtic,⁵⁶ kdysi lékař císařův atd.“ Podle názoru Karin Figaly a Ulricha Neumanna⁵⁷ představují tři školské tituly doktoráty filozofie a lékařství a titul císařského korunovaného básníka, který Maier získal za studií na univerzitě v Padově, zatímco tři císařské tituly jsou falešné, šlechtický titul a císařův lékař; dodejme, že poslední titul je sporný, neboť v *diensbrieffu* se nehovoří ani o funkci osobního, ani dvorského lékaře, jak bylo výše vysvětleno. Nicméně Maierem uváděný počet titulů (dvakrát tři) by přesně odpovídal dvakrát třem výhonkům na dvou větvích a logicky by též vysvětloval opakování pravé figury erbu v klenotu.

Nejkrásnější prvek Maierova erbu („klenot“ nejen v heraldickém smyslu), a zároveň i jeho nejpoetičtější prvek, otevírající intimní průhled do Maierovy psychologie, představuje hrdlička, nesoucí v zobáku prsten s drahým kamenem. Maier tímto motivem připomíná „augurské znamení“, jehož se dostalo jeho matce a o němž vypráví ve svém, v Praze tištěném biografickém díle:

Tehdy jsem na základě dávného auguria, o němž mi vyprávěla matka, vzhlížel k jistému znamení, může-li být takovému výkladu dána důvěra. Bylo mi řečeno, že tři dny předtím, než jsem spatřil světlo světa, moje matka v létě pro klid mysli pobývala spolu s jedním mým příbuzným na venkovském statku. Příbuzný na nějaký čas odešel a matka si sedla do trávy, a hle, neznámo odkud

ani z jakého popudu, přilétla do matčina klína hrdlička. Ta, obdivujíc se její kráse i krotkosti, pokusila se ji chytit, hrdlička však uprchla a vzdálila se. Ačkoli se tato věc mohla stát náhodou, přece u mnohých lidí došla věštba šťastného naplnění. Nepovažuji to za rozhodující, pokud by mi neposkytl lepší osud Bůh, jemuž jedinému patří věčná sláva.⁵⁸

Jak připomíná Tilton, i z jiných indicií Maierova biografického líčení je zřejmé, že tento „filosof a lékař“ uváděl svůj život do vztahu k alchymistickému *Opus Magnum*. Na základě korespondence makrokosmu a mikrokosmu i univerzální platnosti zákonitostí „chymie“ považoval svůj duševní život za analogii procesů probíhajících v alchymistické nádobě.⁵⁹ Jinými slovy lze říci, že Maier za kauzalitou svého života, za jeho každodenními peripetiemi, za touto „pěnou dní“ neustále hledal (a nacházel) magicky signifikantní nápovědi, řeč signatur odhalující skrytou finalitu a božskou vokaci. Tento přístup nebyl v dobové alchymistické literatuře ničím neobvyklým, připomeňme, že podobná symbolická líčení životní cesty – s opačným postupem symbolizace, skrytím laborace do hávu příběhu – obsahovaly i spisy Bernharda Trévisana či Nicolase Flamela.⁶⁰ S dalekosáhlým průnikem subjektivity a objektivity se setkáváme i v důležitém a vlivném dobovém díle *Arbatel*, věnovaném tzv. „bílé magii“,⁶¹ podle něhož má pravý mág sledovat, je-li provázen génii, tj. má sledovat zvláštní cestu svého života: „Člověk má dbáti toho, zda očividně nepocituje přispění duchů při důležitých podnikáních a je-li tomu tak, pak je jisté a zjevné, že je Bohem určen za mága, to je za takovou osobu, která užívá pomoci duchů, aby vykonala znamenité činy a věci.“⁶² Toto pronikavé sebezpytování, jež by dnes bylo nejspíše kvalifikováno jako obsese, však bylo v Maierově podání logicky zakotveno v jeho alchymistické noetice, jak ji vysvětluje například ve spise *Examen fuco-rum*,⁶³ když říká: „Kdo nepronikne obalem uzavřené věci, ten nikdy nedospěje k jejímu

jádru, nýbrž vždy ulpí na jejím povrchu a na doslovném výkladu.⁶⁴ Ten, třebaže by mu byl dostatečně známý, přece by mu nepomohl, pokud by nebyl schopen pochopit [doslova „prohlédnout“] symboly, alegorie a metafory.⁶⁵ V Maierově pojetí je smysl skryt „jako cudná Panna“⁶⁶ za fenomenální realitou a nikdy se nepodává sám o sobě. Proto je každý poznávací akt *eo ipso* aktem interpretačním, ba co více, odpovídá i jednomu ze základních alchymistických laboratorních postupů, tzv. putrefakci (rozkladu či shnití), jež byla *per analogiam* srovnávána s procesem, jež podstupuje zrno zaseté v zemi, které se musí shnitím zbavit svého obalu, aby vydalo to, co je v něm ukryto, tedy budoucí úrodu.⁶⁷ V *Examen fucorum* je požadavek na „proniknutí obalem k jádru“ podepřen i nároky, jež vyplývají ze „zkoumání a poznávání povahy minerálů“:

Jako čtvrté zbývá pečlivé studium povahy minerálů. To se ovšem nikomu nepodaří doma, neboť učencům v nejvyšší míře prospívá podnikat cesty k ložiskům vzácných kovů a jiných rud, aby pod zemí na těchto místech mnohé věci viděli a slyšeli od horníků. To by se nikdy četbou nedozvěděli, a kdyby dozvěděli, přece by to nepochopili, nebo by tomu neuvěřili. Toto pozorování velmi prospívá schopnosti umělce pochopit přirozené příčiny vzniku všech kovů a v čem se dokonalé a nedokonalé kovy od sebe odlišují a v čem se shodují. To je důvod, proč si staří vymysleli Lynkea, jenž měl tak ostrý zrak, že jím pronikal k nejhlubším výskytům kovů a zjišťoval, kde je ukryto zlato a stříbro, v kterých dolech a jakým způsobem rostou, jak to například Augurelli podle tradičního podání starých dějepisců básnicky popisuje. Když je tato fikce [Lynkeus], která není historickým líčením, navrácena ke svému pravému kořeni, nic jiného neznamena než Chymického umělce, jenž pozoruje metalické přirozenosti rostoucí pod zemí

a následně řídí umění podle příkladu těchto přirozeností.⁶⁸

Vítaným pramenem pro ověření i rozšíření výše navržené interpretace Maierova erbu jsou čtyři básně, otiskované v úvodu jeho díla *Symbola aureae mensae*,⁶⁹ v nichž Maierovi humanističtí přátelé komentují jeho „Insignia“. Vzhledem k jejich důležitosti zde uvedeme dvě z nich:

Co znamená pták Iupiterův,
proplouvající nebesy?
Zda máš takového ducha a sluješ
nadáním?
Králem ptáků, vysoko létajícím nad
širým světem, je orel:
Takového máš ducha a nadání?
Co znamená ropucha s řetězem
lezoucí po zemi?
K duchu přived tělo a nadání:
Žiješ uměním, dostalo se ti od něj
trojího ocenění:
Proto onen TROJÍ VAVŘÍN a dvě koruny.
Hrdlička, pták, jenž ti byl dán
věštným znamením,
Nemá ani černou žluč, ani nezraňuje
zahnutým zobanem.
Toto jsou slavné Maierovy insignie,
Muže proslavuje dlouhotrvající sláva
a dobrá pověst.
(P. Ailberus Olsnitio-Variscus P. L. C.)⁷⁰

Slova o spojení ducha a těla vychází z Maierova výkladu Avicennova symbolu. „Trojí vavřík“ a „dvě koruny“ potvrzují výklad, podle něhož jde o aluzi na tři školské a tři císařské tituly. Hrdlička je explicitně Maierovým „augurským“ znamením, součástí jeho „prenatálního“ *curriculi vitae*. Pozoruhodný je výklad, podle něhož nemá černou žluč, tedy netrpí melancholií a není podřízena Saturnovi, ani že nezraňuje zobanem, tedy nemá v sobě agresivitu Marta. Dodejme, že Maier měl trpět jak melancholií, tak i jistými cholerickými excesy, která se projevily zvláště během jeho studia na univerzitě v Padově, kde se v červenci 1596 stal aktérem aféry, kterou ve své biografii z dobrých důvodů nezmiňuje, a kdy měl v šarvátce vážně zranit

svého protivníka. Poté, co byl uznán vinným, nesměl opustit Padovu, dokud svého protivníka neodškodní; ten však odmítal přistoupit na Maierovy návrhy, a tak Maier bez rozloučení Padovu opustil. Měla-li pro něho tato aféra nějaké další důsledky, není známo.⁷¹ Vzhledem k tomu, že v následujícím verši se píše, že „muže proslavuje dlouhotrvající sláva a dobrá pověst“, lze báseň interpretovat i v apologetickém smyslu.

Co znamená orel a ropucha?
Orel létající nad hvězdami,
Ropucha lezoucí po zemi? Orel
představuje čest směřující k bohům
a pohrdající tíhou lidského kalu.
Ropucha se podobá hrubému člověku
držícímu se při zemi,
jenž bez rozumu obývá přízemní svět.
Stejně jako Jupiterova nebesa mříí ke
zlatu

tak tě tvá čest provází všemi
nebeskými sférami
a bohové tě obdařili hrdliččí povahou.
Tvé jméno, nádherný vavřínek, se zelená
po zemi,
Zatímco vavřínek směřuje k vrcholům
nebes.

Proto se /na tvém štítě/ skví dvojice
helem, božská a lidská
a získal jsi přízeň lidí i Bohů.
(Samuel Rulingius P. L. C.)⁷²

V připomínce orla létajícího nad hvězdami a Jupiterova vozu mříícího ke zlatému nebi si nelze nepřipomenout apoteózu císaře Rudolfa II. od Johanna Matthaese Wackera z Wackenfelsu. Pozoruhodný je opětovný odkaz na hrdliččí povahu, doslova hrdliččí srdce, v němž lze též spatřovat apologetický záměr. Srovnání jména s vavřínekem zůstává nejasné, je však třeba připomenout, že Maier též používal anagramy svého jména, např. *Res mea luce mihi*, tj. „Mou věc mi [darovalo] světlo“. Nelze též vyloučit, že autor si zde pohrává s podobností slov Maierus a Maius, tedy máj, měsíc, v němž se vše zelená. Božská a lidská dvojice helem pak mohou odkazovat spíše ke klenotům: „augurské“ hrdličce slétající

z nebes na zem jako božský příslib,⁷³ a vavřínek směřujícímu ze země k nebesům jako naplnění věštby.

1. Karin Figala a Ulrich Neumann, Ein früher Brief Michael Maier's an Heinrich Rantzau, *Archives internationales d'histoire des sciences* 35 (1985), s. 303–329; K. Figala a U. Neumann, Michael Maier: New Bio-Bibliographical Material, in *Alchemy Revisited*, ed. Z. R. W. M. von Martels (Leiden 1990), s. 34–50; U. Neumann, Michael Maier „philosophe et médecin“, in *Alchimie et philosophie à la Renaissance*, eds. J.-C. Margolin a S. Matton (Paris 1993), s. 307–326; K. Figala a U. Neumann, „Author, cui nomen Hermes Malavici“: New Light on the Bio-Bibliography of Michael Maier, in *Alchemy and Chemistry in the 16th and 17th Centuries*, eds. P. M. Rattansi a A. Clericuzio (Dordrecht 1994), s. 121–147; K. Figala a U. Neumann, A propos de Michael Maier: quelques découvertes bio-bibliographiques, in *Alchimie – art, histoire et mythes*, eds. D. Kahn a S. Matton (Paris – Milano 1995), s. 651–664. Přehled prací o Michaelu Maierovi viz Ivo Purš, Michael Maier: Jeho život a dílo v recentní literatuře, *STUDIA RUDOLPHINA* 2 (2002), s. 58–67.

2. Erik Leibenguth, *Hermetische Poesie des Frühbarock: Die „Cantilenaes intellectuales“ Michael Maiers. Edition mit Übersetzung, Kommentar und Bio-Bibliographie* (Tübingen 2002); Hereward Tilton, *The Quest for the Phoenix: Spiritual Alchemy and Rosicrucianism in the Work of Count Michael Maier (1569–1622)* (Berlin – New York 2003).

3. Takto upřesňují rok Maierova narození Figala a Neumann 1994 (pozn. 1); Leibenguth (pozn. 2) považuje – s odvoláním na Maierovu portrétní rytinu z roku 1617 – za pravděpodobnější rok 1568.

4. Maierovy teze jsou obsaženy v pojednání Johanna Fersia, *Theses Summam doctrinae de Temperamentis Corporis humani breviter complexae, ad disputandum publice; Propositae a M. Iohanne Fersio Strelensis, de quibus iuvante Deo respondebit Michael Meierus Holsatus* (Frankfurt 1592). K Maierovu lékařskému dílu viz Hans Stiehle, *Michael Maierus Holsatus (1569–1622): Ein Beitrag zur naturphilosophischen Medizin in seinen Schriften und zu seinem wissenschaftlichen Qualifikationsprofil* (Dissertation, Technische Universität München 1991).

5. Michael Maier, *De medicina regia & vere heroica, Coelidonia, Quae & Phalaia, Aurelia aurea, Lapis sanitatis philosophicus, Sulphur auri, rex Fontinam ingrediens, multisque aliis nominibus dicta innotuit) eiusque modo inventionis, essentia, viribus & usu, tum corporibus humanis feliciter medendis, tum aliis cum fructu experimentandis, Tractatus utilissimus* (s. 1., s. a. [1609]), I, s. Aij^r, citováno podle Leibenguth (pozn. 2), s. 31.

6. Max Dvořák, *Dva denníky Dra. Matiaše Borbonia z Borbenheimu* (Praha 1896), s. 57: „4. d. serena.

frigida. Vocati erant mei ad convivium recens creatorum in medicinae facultate doctorum, quorum nomina sunt: [...] M. Michaëli Mejero Chilonio Holsato poetae caesario.“ Viz také G. Gellner, *Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníku* (Praha 1938), s. 93–94.

7. Podle názoru Figaly a Neumanna šlo o Královec, ale Leibenguth (pozn. 2), s. 467, dokládá na základě Maierova dopisu Johannu Hartmannu Beyerovi z 28. října 1617, že šlo o Gdaňsk.

7a. Tradiční označení alchymistického úsilí o vyrobení transmutačního „filosofického kamene“ a „univerzálního léku“.

8. Viz Neumann (pozn. 1), s. 309; Figala a Neumann 1995 (pozn. 1), s. 657; Leibenguth (pozn. 2), s. 42.

9. Landesarchiv Oranienbaum, odd. Köthen, A 17a, č. 99. Viz Leibenguth (pozn. 2), s. 478.

10. Neumann (pozn. 1), s. 309–310.

11. Figala a Neumann 1995 (pozn. 1), s. 658.

12. Neumann (pozn. 1), s. 310.

13. Maier (pozn. 5). V moderní literatuře bylo toto dílo zmiňováno před svým objevením Figalou a Neumannem v Královské knihovně v Kodani (sign. 12,-159) jen v práci Gellnera (pozn. 6) v citaci dopisu, ježž zaslal roku 1612 profesor chymie na universitě v Marburku Johannes Hartmann významnému pražskému lékaři rudolfínské éry Matyáši Borboniovi: „Hartmann se pak vpytává na alchymistu Michala Meyera, Borboniova známého z Basileje (kde disputoval *pro gradu* o epilepsii a měl doktorskou promoci 14. listopadu 1596), co jest na tom pravdy, že nezanechal dobrou pověst v Praze, a zda skutečně Meyerovy dvě knížky (jedna v próze s titulem „De medicina regia et vere heroica, Coelidonia [Dar nebeský] alias Phaleia [secura], Aurelia aurea, Lapis sanitatis philosophicus, Sulphur auri, Rex fodinam [sic!] ingrediens“, druhá v řeči vázané s titulem „Hymnosophia sive Meditationis laudis divinae pro Coelidonia“), které vyšly bez udání místa, tiskaře a roku, byly vytištěny v Praze (předpoklad, že kterému Borbonius přivedl Hartmanna svým údajem, že Meyer opustil Prahu „convasatis libris“). Jistě má pražský tiskař na skladě ještě několik exemplářů a Borbonius tedy bude moci mu koupiti po jednom výtisku, oč Hartmann – pro Boha – ho prosí“ (s. 94).

14. Figala a Neumann 1995 (pozn. 1), s. 652.

15. Viz Leibenguth (pozn. 2), s. 42.

16. Erich Trunz, *Wissenschaft und Kunst im Kreise Kaiser Rudolfs II. 1576–1612* (Neumünster 1992), s. 118; Robert J. W. Evans, *Rudolf II. a jeho svět: Myšlení a kultura ve střední Evropě 1576–1612* (Praha 1997), s. 246–247.

17. Leibenguth (pozn. 2), s. 42.

18. Leibenguth (pozn. 2), s. 44: „[...] mit andern gescheften occupiret“.

19. K působení Crolla v Čechách, jeho diplomatickým aktivitám při formování protestantské Unie a aféře spojené s jeho smrtí – viz Jaroslava Hausenblasová, Oswald Croll and his Relation to the Bohemian Lands, *Acta Comeniana* 15-16 (2002), s. 169–182.

20. Maier jej později věnoval Mořici Hessenskému, viz Neumann (pozn. 1), s. 310; Leibenguth (pozn. 2), s. 44.

21. Pro dopis Augustovi z Anhaltu (pozn. 9), list 58^v, viz Leibenguth (pozn. 2), s. 44.

22. Michael Maier, *Viatorium, hoc est, de montibus planetarum septem seu metallorum* [...] (Oppenheim 1618), s. 4, se v ní na Kristiána z Anhaltu obrací slovy: „[...] eum [librum] Celsi[udini] Tuae, grati animi causa, haud immemor ab ea in me tantae beneficentiae olim effusae, dedicare et offerre non dubitavi.“

23. Leibenguth (pozn. 2), s. 44.

24. Kristián z Anhaltu se o toto urovnání jistě snažil, jak ostatně ukazuje výše zmiňované předání části Crollovy pozůstalosti z března 1609. Již dříve patřil k těm, jimž Rudolf II. děkoval za obdržení umělecká díla. Viz Evans (pozn. 16), s. 218.

25. K funkci dvora podrobně viz Jaroslava Hausenblasová, *Der Hof Kaiser Rudolf II. Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576–1612*, *Fontes historiae artium* IX (Prag 2002), s. 52–56.

26. *Ibidem*, s. 404–405.

27. Christian Sapper, Die Zahlamtsbücher im Hofkammerarchiv 1542–1825, *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs* 35 (1982), s. 404–454; Jaroslav Pánek, Knihy habsburské Dvorské pokladny (Hofzahlamtsbücher) jako pramen k dějinám předbělohorského českého státu, in *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc. k 65. narozeninám*, ed. L. Soukup (Praha 1995), s. 173–181.

28. V seznamech dvora i ve výplatních knihách byl nalezen pod tímto jménem pouze podkovář harcifrů (*Hufschmied*) Michael Maier – viz Hausenblasová (pozn. 25), s. 327, položka 61/104. Viz též Hofkammerarchiv, Wien, HZAB, Bd. 61, 1610, fol. 473^v–474^r.

29. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Reichsregister Rudolfs II., Bd. 32, fol. 129^v–130^r. Nedatováno.

30. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Reichsregister Rudolfs II., Bd. 32, fol. 129^v–130^r; „[...] bekennen öffentlich mit dißem brief und thun kund aller meniglich, das wir gnediglich angesehen, wahrgenomen und betrachtet, die erbarkeit, redlicheit, geschicklichait, guete sitten, tugent und vernunft, darinnen der ersam gelehrt, unser und des Reichs lieber getreuer Michael Meierus, der medicin und philosophye doctor, vor uns berüemet würdet. Auch die getreuen, gehorsamen und willigen dienst, so er uns, dem Hl. reich, und unserm löblichen hauß Österreich, hinfüro zuerzaigen [...] Und darumb mit wolbedachtem mueth, guetem rath und rechter wissen, ermelten Michaeln Meyer [!], zu unserm Kayen diener gnediglich an- und aufgenom-

men haben [...] Und mainen, seczen und wöllen, das er Michael Meierus, auch nun hinfüro unser diener sein von meniglich dafür gehalten, geschriben, geehrt und genent werden. Auch alle und begeliche ehr würde, exemption, freyheit, vortl, recht und gerechtigkeit haben soll und mag, deren sich andere unsere diener freuen, gebrauchen und geniessen, von recht oder gewonheit von allermeniglich unverhindert. Doch solle er in unsern diensten und sachen, darzu wir ine gebrauchen, zum theillichsten zu dienen, unsern nucz und fromen zubefürdern, schaden und nachtail zu wahrnen und zuwenden und sonst alles das, was ainen getreuen diener, seinem herrn zuthun gepürt, schuldigt sein [...].“

31. Mezi těmito „hofdiener“ se vyskytovali i lidé, kteří měli pro císaře mimořádný význam. K nim patřil např. Michael Sendivogius (Michal Sendivoj ze Skorska), který je uváděn ve dvorských seznamech po roce 1601 v rubrice „andere Hofdiener“. Viz Hausenblasová (pozn. 25), s. 276, položka 30/13.

32. Dopis je datován ve Frankfurtu nad Mohanem, 28. října 1617, Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt, sign. Ms. Ff. J. H. Beyer A, Nr. 161; editoval jej Leibenguth (pozn. 2), s. 464–471. Jak bylo výše uvedeno, z Lipska se Maier obrátil dopisem na Augusta z Anhaltu 14. srpna 1610, tj. Prahu Maier opustil patrně někdy v polovině roku.

33. Viz inventář k fondu Standeserhebungen: Karl Friedrich von Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806*, III (Schloss Senftenegg 1972), s. 179: „Maier Michael, Dr. phil. et med., Adstd., exemptio fori, ad personam: Palatinat, Prag 29. IX. 1609, (R) u. (WB II, 114)“. Omyl, ke kterému došlo při pořádání fondu, kdy byl ke složce lékaře Michaela Maiera přiřazen spis právníka Michaela Maiera, způsobil, že v literatuře byl s touto osobou často zaměňován a byly mu přisuzovány úřady a funkce, které neobsazoval – viz W. Hubicky, Maier, Michael, in *Dictionary of Scientific Biography*, IX (New York 1974), s. 23–25. Evans (pozn. 16), s. 247, uvádí Maierovu funkci sekretáře u Rudolfova dvora, ale na omyl upozornili již Figala a Neumann 1985 (pozn. 1), s. 308, pozn. 29.

34. *Comes palatinus*, tj. falckrabí, palatin. Z původně důležité soudní a správní středověké říšské funkce se postupně vyvinul titul, jehož držitel měl právo vykonávat právní úkony, specifikované podle druhu a stupně uděleného palatinátu. Další varianty tohoto titulu jsou *Comes Imperialis Consistorii*, tj. hrabě císařské rady, a *Sacri Lateranensis Palatii Aulaeque nostrae Caesariae et Imperialis Consistorii Comes*, tj. hrabě svatého lateránského paláce a císařského dvora a říšské rady. Problematika vývoje a užívání titulu *comes palatinus* je značně složitá a tak z důvodů omezených možností při publikování této stati rezignovali autoři na podrobnější výklad. Této problematice se v současné době věnuje Dr. Jakub Hrdlička z Archivu hl. m. Prahy, jemuž děkují autoři za pomoc s výkladem znění nobilitační listiny a popisu erbu a který hodlá tématu Maierova titulu *comes palatinus* a udělení erbu věnovat zvláštní studii.

35. Allgemeines Verwaltungsarchiv, Wien, Standeserhebungen, fasc. Maier, Michael (pozn. 33), fol. 3^r–4^r: „[...] Edocti itaq[ue] fide digno testimonio te Michaellem Maierum honestis parentibus ac maioribus natum, virtutis et bonarum literarum atque artium studia, a prima <inventuta tua semper> aetate singulari cura habuisse, Musarumq[ue] <inde etiam> Castra secutum esse, atque ampla inde spolia copisam scilicet eruditionem, rerum experientiam, nominisq[ue] et famae celebritatem usq[ue] adeo reportasse summo in liberalibus artibus et facultate Medica honore Doctoratus scilicet Laurea insigniri merueris praetermittere [fol. 4^r] sane nolumus quin insigni aliquo gratiae nostrae documento te benigne orandum susciperemus. Ac proinde motu proprio, ex certa nostra scientia, animoq[ue] bene deliberato, sano accedente consilio deiq[ue] Caesariae nostrae potestatis plenitudine te predictum Michaellem Maierum Sacri Lateranensis Palatii Auleique nostrae Caesariae et Imperialis Consistorii Comite fecimus, creavimus ereximus, et Comitum Palatini titulo clementer insigniuimus [...].“ (Přeložil Jakub Hlaváček).

36. Allgemeines Verwaltungsarchiv, Wien, Wappenbuch II, fol. 114r.

37. Allgemeines Verwaltungsarchiv, Wien, Standeserhebungen, fasc. Maier, Michael (pozn. 33): [fol. 19^r] „Scutum videlicet, secundum longitudinem perpendiculariter in duas aequales partes diuisum, quarum dextra nigra Aquilam per aërem volantem, candida[m] siue argenteam, habens catena aurea connexa[m] bufo-nem subflauī coloris, per terram gradientem, sinistra vero candida siue argentea in basi videntem truncū cum tribus <ramis> lauri ramis representent. Scuto incunabat duae galeae apertae siue clathrabae corona aurea superimposita, decorae, quarum vna dextra lateri phaleris candidis et rubeis, altera ūero sinistra croceis et nigris, utrinq[ue] circumuolitantibus ornatae, [fol. 19^r] innitantur. Et e uertice quidem huius truncus cum ramis vt inferius in summo, vero illius Turtur sui coloris in rostro aureu[m]/ annulum cum gemma maiuscula gestans, appareant.“

38. Allgemeines Verwaltungsarchiv, Wien, Standeserhebungen, fasc. Maier, Michael (pozn. 33), fol. 24^v. Dopis není datován, ale z jeho obsahu zřetelně vyplývá, že musel být napsán nedlouho před udělením erbu.

39. Ve výše citovaném popisu jsou strany erbu z hlediska heraldicky správného blasonování prohozeny.

40. Jde o obvyklý *terminus* latinských alchymistických traktátů: „Magisterium“, vrchol a dokonání Velkého Díla.

41. Allgemeines Verwaltungsarchiv, Wien, Standeserhebungen, fasc. Maier, Michael (pozn. 33), fol. 24^r, viz též vyobrazení erbu ve Wappenbuch II, fol. 114^r.

42. Michael Maier, *Symbola aureae mensae duodecim nationum, hoc est Hermae seu Mercurii festa ab heroibus uadensis selectis, artis chymicae usu, sapientia et auctoritate paribus celebrata, ad Pyrgopolynicen seu adversarium illum tot annis jactabundum, virginī Chemiae injuriam argumentis*

tam vitiosis quam convitiis argutis inferentem, confundendum et exarmandum, artifices vero optime de ea meritos suo honori et famae restituendum (Francofurti 1617), s. 192.

43. Ibidem, s. 199–200.

44. Michael Maier, *Atalanta fugiens, hoc est, Emblemata nova de secretis naturae chymica* (Oppenheimii 1617), s. 54.

45. Ibidem, s. 31.

46. Claus Priesner, Magie, in *Alchemie: Lexikon einer hermetischen Wissenschaft*, eds. C. Priesner a K. Figala (München 1998), s. 228: „Neoplatonikové zastávali pojetí, které se shodovalo se základy magického myšlení, podle něhož by měl být kosmos uspořádán hierarchickým způsobem (Platónský řetěz) a mezi o sobě nedosažitelným božským tvůrcem a člověkem by měla existovat řada ‚zprostředkujících ‚jsoucen‘, jež by působily jako prostředníci a kterých by se dalo dovolávat díky odpovídajícím rituálům, jejichž poznání je vyhrazeno zasvěceným.“

47. Tilton (pozn. 2), s. 71.

48. Tilton se mylně domnívá, že dílo bylo vydáno až po Maierově nobilitaci, tj. po 29. září 1609, neboť zkratku „P. C. Caesar.“ – tedy P[oeta] C[oronatus] Caesar[eus] – na titulním listu díla chybně vykládá jako *Comes Palatinus*. Je zřejmé, že dílo bylo stejně jako *Coelidonia* vytištěno proto, aby mohlo být císaři předáno a tak přispělo k Maierovu přijetí u dvora.

49. Tilton (pozn. 2), s. 71–72.

50. Ibidem, s. 72. Tématu „univerzální destilace“ se Maier podrobně věnuje v díle *Septimana philosophica qua aenigmata aureola de omni genere a Salomone Israelitarum sapientissimo rege, et Arabiae regina Saba, nec non Hyramo, Tyri principe, sibi invicem in modum colloquii proponuntur et enodantur* (Francofurti 1620), s. 7.

51. Paradoxně toto oživení mělo nastat po zásadní fázi alchymistické laborace, nazývané *putrefakce*, která byla symbolizována černou barvou, hnitím a smrtí, nicméně šlo o rozpuštění látky, nezbytné k jejímu očištění. Tento proces byl podobný *digesci* (trávení), která vyžadovala dlouhodobé mírné zahřívání v uzavřené nádobě, a docházelo při něm k rozkladu substance na její výchozí složky, resp. na její *materia prima*, nazývanou též *chaos*. Viz Lawrence M. Principe, *Arbeitsmethoden*, in Priesner a Figala (pozn. 46), s. 54.

52. Motiv kmenů s hrubě otesanými větvemi (který se coby heraldická figura nazývá ostrev) jako součást alchymistické symboliky nacházíme v rukopisu *Buch der Heyligen Dreyfaldeckei*, datovaném do let 1410–1419, na vyobrazení Korunování Panny Marie, které se nachází mezi dvěma takto otesanými kmeny, na nichž visí čtyři erby provázené symboly čtyř evangelistů. Jde o aluzi na „suchý strom“ na hoře Hebronu, jež se zazelená, až na něj zavěsí svůj štít poslední císař. Viz Ivo Purš, Mariánská a christologická symbolika v al-

chymistickém rukopisu „Kniha svaté Trojice“, *Studie o rukopisech* 32 (1997–1998), s. 55–116.

53. Jean-Marc Mandosio, l'Auriloquio (« Discours doré ») de Vincenzo Percolla, *Chrysopoeta* 5 (1992–1996), s. 518.

54. Viz Hans Biedermann, *Knaurs Lexikon der Symbole* (Augsburg 2002), s. 271.

55. Jde o díla *Atalanta fugiens* (1617), *Symbola aureae mensae* (1617) a *Septimana philosophica* (1620). Portrétní rytina není signována, nápis udává autorův věk a letopočet („Aetatis suo 49 A[nno] 1617“).

56. V originále „Nobil[is] Exemptus“. Podle nobilitační listiny obdržel Michael Maier privilegium „exemptio fori“, tj. být osvobozen od povinnosti podléhat veřejným břemenům (např. daním) a pravomocí veřejných úřadů a soudů – Frank (pozn. 33), I, s. X.

57. Figala a Neumann 1985 (pozn. 1), s. 309.

58. Maier (pozn. 5), s. Ci^v; cit. podle Tilton (pozn. 2), s. 40, pozn. 21: „Tum demum augurii de me olim concepti ex relatione materna, signum aliquod suspexi, si quid eiusmodi conjecturis, fidei adhibendum sit: Nam triduo antequam in lucem editus dicar, mater in aestate una cum parente meo animi gratia rus expaciatur, cumque ille longius secederet, haec in gramine consedit: En nescio unde aut quo instinctu, turtur matri sedenti in gremium advolat, cuius pulchritudinem ac cicuritatem dum admiraretur, eamque comprahendere tentatur, iterum se fuga subtrahit: Quae res etsi fortuito evenisse potuit, apud multos tamen locum praesagii non infelicis supplet.“

59. Ibidem, s. 38.

60. Například traktát *Von der Hermetischenn Philosophia, das ist, vom Gebenedeiten Stain der wiesen, der hocherfarnen und furtrefflichen Philosophen, Herren Bernhardi, Grauen von der Marck, und Teruis ein Buch* (Strassbourg 1582), v němž autor líčí svou cestu k zvláštní studánci, nebo mimořádně populární *Le Livre des figures hieroglyphiques, in Trois Traictez de la Philosophie naturelle, non encore imprimez [...] le tout traduit par P. Arnauld* (Paris 1612) s líčením cesty Nicolase Flamela do Santiago de Compostella.

61. O Arbatelu viz Carlos Gilly, *The first book of white magic in Germany, in Magia, Alchimia, Scienza dal '400 al '700: L'influsso di Ermete Trismegisto / Magic, Alchemy and Science 15th–18th Centuries: The Influence of Hermes Trismegistus*, kat. výst., Biblioteca Nazionale Marciana Venezia & Bibliotheca Philosophica Hermetica Amsterdam (Firenze 2002), I, s. 209–217.

62. Arbatel: O magii předků neboli o studiu nejvyšší moudrosti, in Heinrich Cornelius Agrippa z Nettesheimu, *Okultní filosofie (díl třetí až pátý)* (Praha 2004), s. 566.

63. Michael Maier, *Examen fucorum pseudo-chymicorum detectorum et in gratiam veritatis amantium succincte refutatorum* (Francofurti 1617), s. 16–17; viz Wolfgang Beck, *Michael Maiers Examen Fucorum Pseudo-Chymico-*

rum: *Eine Schrift wider die falschen Alchemisten* (Dissertation, Technische Universität München 1991), s. 83.

64. Oblíbeným alchymistickým rčením bylo „litera zabíjí, duch oživuje“. Například Nicolas Barnaud vyjadřuje názor, že alchymistická laborace jeho přítele de Boodta nebyla úspěšná, neboť pracoval „ad litteram (quae occidit)“. Viz *Commentariolum in Aenigmaticum quoddam Epitaphium Bononiae studiorum*, in *Theatrum chemicum, praecipuos selectorum auctorum Tractatus de Chemiae et Lapidis Philosophici antiquitate*, III (Argentorati 1669), s. 746.

65. Jak Maier zdůrazňuje již ve své knize *Arcana arcanissima, hoc est, Hieroglyphica Aegyptio-graeca vulgo necdum cognita* (s. I., s. a. [London 1614]), díla antických básníků obsahují zašifrovaná alchymistická tajemství a poezie je samotnými svými kořeny alchymistická. Proto též zdůrazňuje, že pro studium alchymie je nezbytná znalost gramatiky a rétoriky.

66. Viz Maier (pozn. 42), s. XIV.

67. *Der Gebedeyte Stein der Weÿsen, mit allen Umständen, handgriffen und nottwendigkeithen, Von anfang bis zum Ende, ohne einigen hinterhalt* [Knižovna Rytířského řádu Křižovníků s červenou hvězdou, rkp. XXIX K 35], pag. 7: „[...] A stejně jako semeno v zemi musí zemřít a shnít, dříve než povstane k novému životu a přinese svůj plod, jako to dokazuje sám Kristus Pán v Evangeliiu, stejně tak se to má i v tomto našem díle s těmito dvěma dokonalými kovy, které musejí stejně jako semeno v zemi zemřít, shnít a obrátit se v merkura, a teprve potom v oslaveném těle povstat z mrtvých a přinést mnoho stovek a tisíců plodů.“

68. Maier (pozn. 63), s. 18; viz Beck (pozn. 63), s. 87–88.

69. Maier (pozn. 42), s. [VIII-IX]. (Překlad básní Jakub Hlaváček.)

70. Básník Peter Ailber (zemřel po roce 1629) studoval v letech 1607–1610 v Lipsku a kolem roku 1612 měl pobývat v Praze. Byl autorem různých příležitostných básní a přívržencem saského kryptokalvinismu. Za jeho hlavní dílo je považována *Centuria anagrammatum* (1611), podle něhož patřil do okolí wittenberského profesora Friedricha Taubmanna. Viz Leibenguth (pozn. 2), s. 496.

71. Lze však spíše předpokládat, že ano, ostatně i některé další indicie naznačují, že Maier mohl být některými lidmi vnímán jako suspektní postava. Johannes Hartmann se například dotazoval Borbonia na údajně nedobrou pověst, již měl Maier po sobě zanechat v Praze (viz pozn. 13).

72. Teolog a hudebník Samuel Rulingius (ca. 1586–1626) byl po studiu v Lipsku (magisterská promoce 1609–1610) na tamní univerzitě kantorem, od roku 1612 působil v Drážďanech a patřil k okruhu přátel slavného skladatele Heinricha Schütze. Viz Leibenguth (pozn. 2), s. 496.

73. Ve své knize *Arcana Arcanissima* (pozn. 65) Maier uvádí zvláštní způsob, jakým se roztoužený Jupiter zmocnil Junony: Proměnil se v kukačku, která se za bouře třásla zimou a uchýlila se do klína Junony. Jakmile ji Junona zakryla svým oděvem, nabyl Jupiter svou původní formu, objal ji a potom pojal za ženu. (s. 106)

RUDOLF II. UND DIE MONDBEOBACHTUNG

JOSEF SMOLKA

In der Flut an Literatur über Rudolf II. und seine Zeit, die für die letzten Jahrzehnte so charakteristisch ist, konnte man immer aufs Neue von der Neigung oder sogar Vorliebe des Kaisers für Künste und Wissenschaften lesen. Die meisten Autoren beschränkten sich dabei aber hauptsächlich auf verschiedene Kunstgebiete. Tatsächlich sind die Tätigkeiten einer ganzen Reihe von Künstlern und Kunsthandwerkern am Hofe Kaiser Rudolfs II. wie auch seine Kunstsammlungen in der Fachliteratur relativ sehr gut dokumentiert. Dadurch unterscheidet sich aber die Kunstgeschichte von der Wissenschaftsgeschichte, die in dieser Hinsicht bescheidener ist, was sicher auch damit zusammenhängt, dass die Quellen für diesen Bereich offensichtlich spärlich sind. Der folgende Beitrag will aber zeigen, dass auch bekannte Quellen bisher unbeachtete Fakten hervorbringen können. Beim Lesen und Wiederlesen der Keplerschen *Dissertatio cum Nuncio sidereo* entdeckte ich einen Passus, der uns das wissenschaftliche Interesse Kaiser Rudolfs II. sehr konkret belegt, und mit der Erfindung und der ersten wissenschaftlichen Verwendung des Fernrohrs eng verbunden ist.¹

Die Fragen, die mit der Erfindung des Fernrohrs zusammenhängen, sind trotz einer reichen Literatur bis heute nicht genügend geklärt. An dieser Stelle soll nur kurz erinnert werden, dass in der Zeit, als die erste Nachricht von dem Wunderapparat nach Venedig gelangte, hier zufälligerweise Galileo Galilei, damals Professor an der Universität in Padua, zu Besuch weilte. Offensichtlich wusste er davon wenig, aber die ganze Sache hat ihn überaus interessiert. Gleich nach seiner Rückkehr nach Padua begann er, mit der Absicht ein Fernrohr zu konstruieren, mit den entsprechenden Experimenten. Die Arbeit ging rasch voran, sicher auch dank den Handwerkern in seiner Werkstatt.